

## THEORETICAL, RIGHT-RELEVANT FACTORS WHICH DECLARE IMPROVING THE REALIZATION OF THE PROGRESSIVE SYSTEM OF CORRECTION AND EXECUTION THE PUNISHMENT WITH PROCEEDS IN JAIL

Oksana A. Hrytenko,

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine  
oksanochka.oksi78@ukr.net

**Abstract:** The article consists with the theoretical and law-enforcement factors that determine the relevance of the implementation of a progressive system of execution and punishment in the form of imprisonment. Attention is focused on theoretical, international and legislative provisions that point to the problems of implementing a progressive system of execution and punishment in the form of imprisonment.

**Keywords:** execution of punishment, serving punishment, correctional institutions, convicted persons, jails, progressive system, law-abiding behavior.

*Актуальність обраної теми дослідження обумовлюється багатьма чинниками теоретичного, правового, правозастосовного та міжнародного характеру. Зокрема, з теоретичної точки зору на особливу увагу заслуговує питання стану та напрямків дослідження, наукових підходів щодо визначення поняття (ознак), форм та підстав застосування заходів прогресивної системи виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі.*

Соціально-правовий інститут прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі досить тривалий час є предметом дослідження фахівців кримінального та кримінально-виконавчого права. Проте що розуміти під заходами, які складають зміст та сутність прогресивної системи, яким має обсяг право обмежень цих заходів та підстави їхнього застосування, думки вчених суттєво різнилися і різняться. Існують різні бачення щодо сутнісного розуміння, форм та підстав застосування прогресивної системи.

Так пропонується більш широкий підхід щодо розуміння сукупності заходів, які застосовуються до засуджених під час виконання та відбування покарання та складають структурно елементи прогресивної системи (Г.А. Аванесов, О.І. Бажанов, В.О. Меркулова) [1, с. 3, 4; 3, с. 29; 2, с. 195, 208, 231; 7, с. 23-25; 6, с. 14-19]. Відповідно до нього прогресивна система виконання покарання має розглядатися у межах індивідуалізації покарання через зміну умов утримання залежно від виправлення засудженої особи. Метою є – стимулювання виправлення засуджених та забезпечення належної їх підготовки до звільнення. Відповідно до широкого розуміння прогресивної системи, зміна умов тримання не може розглядатися як один із заходів заохочення чи стягнення, оскільки є результатом оцінки поведінки засудженого за досить тривалий термін. Тож у якості складових прогресивної системи розглядалися: і зміна умов утримання в межах однієї установи, і зміна умов утримання шляхом переведення до іншої установи, і застосування умовно-дострокового звільнення, і навіть контроль за звільненими з установи тощо. Концептуальною основою даної позиції є те, що для досягнення максимального успіху у виправленні засуджених, засоби, які застосовуються до них, мають змінюватися відповідно до змін їхньої свідомості і поведінки. Зокрема, у засуджених завжди має бути завжди певна перспектива, стимул щодо бажаної, позитивної поведінки.

Існує і більш вузький підхід до оцінки сутності та значення прогресивної системи (А.М. Носенко, Ю.М. Ткачевський) [9, с. 6-7, 34-35; 10, с. 13-15], відповідно до якого головною формою реалізації прогресивної системи виконання кримінального покарання є лише зміна умов відбування покарання у межах однієї виправної установи. Умови утримання у межах закладу, залежно від поведінки засудженого, можуть змінюватися як на краще, так і в бік посилення суворості порядку та умов відбування покарання. Отже, залежно від поведінки обсяг правообмежень змінюється, і в певних випадках досить суттєво. Умовно-дострокове звільнення не вважалось елементом прогресивної системи.

Однією із проблем теорії є визначення понятійного (категоріального) апарату, який сприятиме більш чітким законодавчим дефініціям, а отже має бути приведеним у відповідність із сучасними соціальними та міжнародними вимогами. Загалом у визначенні сутнісних ознак (відповідних понять та категорій) науковці, з одного боку, орієнтуються на філософське тлумачення поняття «прогресу» в декількох значеннях: як поступний рух; рух уперед; розвиток людства у напрямку до кращого, більш досконалого стану тощо. З іншого, враховують основне соціально-правове значення (цінність) інституту прогресивної системи виконання (відбування) покарання: сприяти спрямуванню засуджених до свого виправлення через

особисте удосконалення, завдяки застосуванню різних заходів, які стимулюватимуть це виправлення. Саме через поступову зміну умов утримання до досягнення головної мети будь-якого покарання – виправлення та ресоціалізації засудженої особи, запобігання з її боку нових правопорушень.

Серед багатьох проблем, які пов'язані із визначенням поняття (ознак), форм та підстав застосування заходів прогресивної системи виконання покарання, на особливу увагу заслуговують питання наявності значної кількості *оціночних понять*, які в значній мірі відтворюються у матеріальних підставах зміни умов утримання засуджених під час відбування покарання.

Адже значна кількість оціночних понять обумовлює досить високий рівень суб'єктивного розсуду адміністрації кримінально-виконавчої установи під час вирішення певного питання.

Тож такі соціально-правові категорії як «прогресивна система», «система стимулювання», «заходи заохочення», «заходи стягнення», «зміст та сутність матеріальних підстав зміни умов», «сумлінна поведінка», «сумлінне ставлення до праці», «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення» тощо, - потребують свого поглибленого дослідження з урахуванням суттєвих змін в життєдіяльності суспільства України на шляху побудови правової, демократичної, громадянської держави. Ці категорії мають особливе значення під час вирішення питання про доцільність зміни умов виконання та відбування покарання на краще.

Опосередковано із зазначеними оціночними поняттями пов'язані ті категорії, які використовує законодавець *щодо матеріальних підстав* посилення суворості карально-виховного впливу: «високий ступень соціально-педагогічної занедбаності», «не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки», «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання». До сьогодні проблемними залишаються питання співвідношення поняття «злісний порушник встановленого порядку відбування покарання» та «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання». Наскільки вони тотожні та досконалі відповідно до законодавчого визначення? Тож предметом дослідження мають стати не лише конкретні показники поведінки засудженої особи, її ставлення до праці, які відтворюються у дисциплінарній практиці (застосуванні заходів заохочення та стягнення), але й комплекс правових, соціально-психологічних чинників, які негативно впливають на поведінку засудженої особи під час відбування нею покарання, можуть її обумовлювати.

Не менш важливим є питання оцінки відповідності вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства *міжнародно-правовим стандартам*.

В документах міжнародно-правового значення (Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями; Європейських тюремних правилах тощо) безпосередньо не використовується поняття «прогресивна система». Проте доволі ґрунтовно доводиться особлива важливість створення в кожному тюремному закладі таких умов, які б посилювали почуття відповідальності засудженої особи, сприяли її поступовому поверненню до правослужняного способу життя в більш оптимальні терміни через систему різних пільг та методів поводження, існування особливих заходів та методів щодо досягнення мети виправлення та ресоціалізації ув'язнених.

Зокрема, серед принципових положень, які містяться у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями, важливим є те, що установа має використати всі виправні та виховні види допомоги з урахуванням потреб перевиховання кожного в'язня; режим має зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на волі, оскільки ця різниця вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності; мають вживатися заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві через введення особливого режиму для осіб, які мають звільнитися, або в самому закладі, або в іншому закладі чи звільняти на іспитовий термін, протягом якого вони залишаються під наглядом; робота з різними категоріями в'язнів слід вести по можливості в різних закладах або різних відділеннях одного закладу; в кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання. Особлива увага у міжнародних стандартах приділяється контактам засуджених із зовнішнім світом, їхньому зв'язку з родиною. Так отримання інформації про життя в навколишньому середовищі, наявність чіткої досить широкої системи контактів із членами родини, можливість побувати у відпустці розглядаються Європейськими тюремними правилами як фундаментальні положення, вкрай необхідні для сучасних, прогресивних тюремних режимів. Особлива увага приділяється ролі візитів членів родини до в'язня, надання йому відпусток. За Європейськими тюремними правилами останнє повинно мати обов'язковий характер у повсякденній роботі виправних установ. Оскільки тюремна відпустка має особливе значення в укріпленні сімейних зв'язків, полегшенні соціальної адаптації після звільнення, створенні атмосфери гуманності у в'язницях, рекомендується максимально використовувати надання відпусток, як в закритих, так і відкритих в'язницях [8, с. 95 – 122, 107-109].

Той факт, що до сьогодні в доктрині права не існує єдиного бачення щодо змісту прогресивної системи загалом, змісту її структурних складових, а отже щодо поняття (ознак) прогресивної системи, - не

може не позначитися на чинному законодавстві. Вимоги сьогодення потребують нового погляду, з урахуванням вище зазначених теоретичних та міжнародних питань, на *чинний зміст кримінально-виконавчого законодавства*.

Узагальнений аналіз базових, принципових положень Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК) засвідчує певне спрямування чинного кримінально-виконавчого законодавства на те, щоб забезпечити під час виконання та відбування покарання належні умови для досягнення основної мети кримінально-виконавчого законодавства виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень. Дана мета конкретизується через певні завдання кримінально-виконавчого законодавства, серед яких (поміж іншого) визначення гарантій дотримання та урахування як інтересів держави, так і прав та законних інтересів засудженої особи. Важливим є те, що законодавчо закріплено принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання та раціонального застосування примусових заходів та стимулювання правослухняної поведінки засудженої особи (ст.ст. 1, 5 КВК). Під час регламентації загальних положень щодо правового статусу засудженої особи, знову ж таки, йдеться про те, що держава поважає та охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення та ресоціалізації. При цьому вихідним є те, що сутність та зміст правового статусу засудженої особи відтворюється у сутності та змісті порядку та умов виконання та відбування покарання. (ст. 7 КВК) [4].

Враховуючи обраний нами предмет дослідження, маємо сконцентруватися на проблемах чинного законодавства в частині особливостей застосування прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі до різних категорій засуджених, які утримуються за різних режимних умов, за статевою та віковою ознакою тощо. Відповідно, актуальності набуває питання співвідношення підстав та порядку зміни умов утримання в різних кримінально-виконавчих установах (закритого та відкритого типу; у виховних колоніях).

Не менш важливими є проблеми законодавчого визначення порядку та підстав реалізації суто кримінально-виконавчих інститутів заохочення та примусового виховного впливу на засуджених як складових прогресивної системи виконання та відбування покарання. Посилюється значення та напрями реформування чинного кримінально-виконавчого законодавства України у визначенні системи, змісту та сутності заходів заохочення (системи та видів заходів стимулювання) та примусового виховного впливу.

З точки зору відповідності чинного *кримінально-виконавчого законодавства* зазначеним міжнародно-правовим актам бажано було б більш чітко визначитися із загальною системою поступової зміни умов під час відбування покарання, системою заохочувальних заходів, з наповненням їх більш стимулюючим змістом. До того ж, слід звернути належну увагу на роль та місце в прогресивній системі виконання та відбування покарання такого заохочувального заходу як відпустка. Досить тривалий час в доктрині права доводиться доцільність визначення на законодавчому рівні права на щорічну відпустку не лише в установах мінімального рівня безпеки із поліпшеними умовами тримання.

Насамкінець, маємо зазначити про те, що ефективність реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі залежить в значній мірі від характеру *правозастосовної практики*. Беззаперечне дотримання чинного законодавства має базуватися на врахуванні чималої кількості прихोфізіологічних чинників, які обумовлюються суто індивідуальним сприйняттям засудженим заходів карально-виховного впливу. Зокрема, все частіше йдеться про важливість дотримання такого чиннику як – фактор добровільності, власного усвідомлення засудженою особою необхідності виправлення. Використання у Мінімальних стандартних правилах поведінки з в'язнями та Європейських тюремних правилах таких категорій як «самовизначення», «почуття відповідальності», «людська гідність» по відношенню до в'язнів свідчить на користь тієї думки, що їхнє виправлення є не можливим без власного бажання та зацікавленості в цьому. До того ж, вітчизняний законодавець використовує у КВК такі категорії як «самокерована правослухняна поведінка», «самостійне загальноприйняте соціально-нормативне життя у суспільстві» (ст. 6 КВК) [4].

Тож, самостійна, самокерована правослухняна поведінка засудженої особи під час відбування покарання, тим більш після звільнення, є можливою лише за умови, коли кримінально-виконавчі заходи впливу (як примусові, так і заохочувальні) будуть відповідати інтересам засудженої особи, викликати у неї бажання змінюватися, готовність зазнати певних правообмежень, перетерпіти досить суворі умови відбування покарання у виді позбавлення волі задля позитивного майбутнього. А це можливо лише у разі суттєвого розмежування за обсягом право обмежень заохочувальних та примусових заходів впливу, раціонального їх співвідношення та послідовного застосування залежно від поведінки та ступеня виправлення засудженого. Що в свою чергу передбачає чіткість визначення законодавчих положень, відсутність між ними суперечностей. На жаль чинне законодавство не позбавлено таких недоліків.

Правозастосування стосується ще одна проблема, яка безпосередньо відтворює певні проблеми чинного законодавства: реалізація зміни умов виконання покарання під час його відбування шляхом

переведення із однієї установи в іншу. Вітчизняний та зарубіжний досвід довів доцільність змінювати умови виконання покарання під час його відбування у двох формах: шляхом зміни умов в межах однієї установи та шляхом переведення із однієї установи в іншу. Щодо останньої форми: її реалізація є не беззаперечною. Вчені (Ю.М. Ткачевський) [11, с. 29] доводять не безпідставно суперечливість та складність її реалізації з точки зору ефективності виховного процесу та досягнення в оптимальні терміни мети виправлення та перевиховання засудженої особи. Адже з точки зору кримінально-виконавчої педагогіки найбільш ефективним є безперервний виховний процес, який здійснюється певним колективом вихователів однієї установи. Проте, з іншого боку, переведення із однієї установи до іншої на підставі оцінки поведінки та ставлення особи до праці, що тягне за собою пом'якшення, або ж навпаки посилення суворості режимних вимог, є необхідними.

Підсумовуючи зазначене слід зазначити наступне. Навіть поверховий аналіз окремих проблем доктрини кримінально-виконавчого права, співвідносності вітчизняного законодавства міжнародно-правовим актам, змісту та сутності окремих положень чинного закону, які мають відношення до реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання в Україні, надають підстави дійти висновку про необхідність подальшого поглибленого дослідження основ теорії та права у сфері реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання з метою розроблення механізму посилення її заохочувального впливу на засуджених та досягнення мети виправлення у більш оптимальні строки виконання покарання.

З урахуванням досить інтенсивних змін, яких зазнає кримінальне та кримінально-виконавче законодавство в сучасних умовах актуальності набувають практично більшість питань, пов'язаних із теорією, законодавством та правозастосуванням у сфері реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання. Проте, передусім, нового погляду і більшої уваги потребують питання порядку, умов та підстав застосування прогресивної системи. Тим більш з точки зору чіткості та досконалості формалізації цих питань в чинному законодавстві.

Доцільність подальшого суттєвого реформування кримінально-виконавчого законодавства України обумовлюється багатьма чинниками: відсутністю чіткої структурної законодавчої складової, яка б містила спеціальні положення щодо реалізації прогресивної системи виконання покарання; необхідністю чіткого визначення підстав та умов реалізації двох головних форм зміни умов утримання засуджених залежно від їх поведінки – в межах однієї установи, та шляхом переведення до іншої установи; не чіткістю та суперечливістю положень, які визначають первинний, базовий правовий стан засудженої особи – як основи для подальшої зміни умов тримання засуджених; визначення критеріїв розмежування між колонією мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницею соціальної реабілітації щодо підстав застосування, категоріями засуджених та правовим статусом; уточнення переліку заходів заохочення, заходів стимулювання, заходів посиленого примусового впливу з точки зору їх сутності та співвідношення із прогресивною системою виконання покарання; досить низьким стимулюючим змістом за обсягом пілг такого заходу як переведення на поліпшенні умови утримання осіб, які перебувають у дільниці ре соціалізації тощо.

## References:

1. Avanesov G.A. Izmenenie usloviy soderzhaniya osuzhdennykh v protsesse otbyvaniya lisheniya svobody (progressivnaya sistema) /Pod red. dokt. yur. nauk, professora N.A. Struchkova. M.: VNII ohrani obschestvennogo poriadka, 1968. 148 p.
2. Bazhanov O. I. Progressivnaya sistema ispolneniya nakazaniya / Bazhanov O.I.; Nauch. red.: Tumanov G.A. - Minsk: Nauka i tehnika, 1981. 168 p.
3. Bazhanov O.I., Fetisov V.Z. Voprosy sovershenstvovaniya progressivnoy sistemy otbyvaniya nakazaniya // Trudy VNII MVD SSSR. 1974, # 30. M.: VNII MVD SSSR. P. 27-38.
4. KrimInalno-vikonavchiy kodeks UkraYini: chinne zakonodavstvo Iz zmInami ta dopovn. na 03 veresnya 2015 r.: (OfIts. tekst) K.: Alerta, 2015. 82 p.
5. Merkulova V.O. ZhInka yak sub'Ekt krimInalnoYi vIdpovIdalnostI: MonografIya. Vid. 2-e. Odesa: NDRVV OYuI NUVS, 2003. 281 p.
6. Merkulova V.O. PolIpshenI umovi trimannya v ustanovah po vikonnnyu pokarannya u vidI pozbavleniya volI: tendentsIyi zakonodavchogo reguluyuvannya // PIVdennoukraYinskiy pravnichiy chasopis. № 2, 2014. P. 14-19.
7. Merkulova V.O. Sistema zaohochennya v krimInalnomu pravI UkraYini // PIVdennoukraYinskiy pravnichiy chasopis. № 2, 2012. P. 23-25.
8. MInImalnI standartI pravila povodzhennya z v'yaznyami // ZbIrnik mIzhnarodnih normativno-pravovih aktIv schodo zahistu prav ta svobod gromadyan u sferI pravosuddya / Ukl. Konopelskiy V.Ya., TkaliCh V.E. – Odesa: NDRVV, 2003. 310 p.
9. Nosenko A. M. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie ot lisheniya svobody. - M., 1974. – S. 6-7, 34-35;

10. Tkachevskiy Yu. M. Rossiyskaya progressivnaya sistema ispolneniya ugovnykh nakazaniy. - Vestnik MGU, Pravo, 1997, # 6. P. 13-15

11. Tkachevskiy Yu.M. Zamena odnogo nakazaniya drugim v protsesse ego ispolneniya // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 11. Pravo. 2006. #2. P. 20-34.

**Теоретичні, правозастосовні чинники, які обумовлюють актуальність  
реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді  
позбавлення волі**

**Гритенко Оксана Анатольевна**, e-mail: oksanochka.oksi78@ ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

**Аннотация:** В статье рассматриваются теоретические и правоприменительные факторы, которые обуславливают актуальность реализации прогрессивной системы исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы. Внимание сосредоточено на теоретических, международных и законодательных положениях, которые указывают на проблемы реализации прогрессивной системы исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы.

**Ключевые слова:** исполнение наказания, отбывание наказания, исправительные, осужденные лица колонии, прогрессивная система, правопослушное поведение.